

Phoebe, fave. laus magna tibi tribuetur in uno
corpore servato restituisse duos.
Iam celebrer, iam laetus eris, cum debita reddet
certatim sanctis gratus uterque focus.

Nezdrav = bolest, predanje = strah, tika = toka, kajgodira = kadgod, obra = izabra, har = zahvalnost, inadeć se = natjećući se, uznošu = donesu – stave.

PRIJEVOD

PLAUT: TRGOVAC

Bilješka

Plaut je u nas, od davnih vremena časnoga i nenadmašenoga Kolomana Raca, zaboravljen prevodilački zadatak. Možda bismo se mogli tješiti da u prijevodu posjedujemo ponajbolje njegove komedije, ali nema sumnje da ih ne posjedujemo sve, a kad bismo ih i posjedovali, od zrele bi se kulturne sredine s pravom moglo zahtijevati da klasika evropske komediografske tradicije ima u cjelovitu prijevodu. Namjera je i časopisa i prevodioca da one tri petine Plautova opusa koje Koloman Rac nije uspio prevesti približi u razumnom roku suvremenom čitaocu.

Ta temeljna pobuda za dovršavanjem vrijedno započetih cjelina u pozadini je i ova-ga prijevoda. Bila bi doista naopaka predrasuda kad bi čitalac u ovakvu prevodilačkom izboru tražio dokaze za osobit književni dignitet „Trgovca“. Štaviše, dobronamjernike treba upozoriti da je u klasičnofilološkim redovima golem popis onih koji su vlastitu lektiru ove Plautove komedije završavali kakvom ojađenom tvrdnjom, od legendarnoga F. A. Wolfa (eine schmutzige Komödie), do smirenijega, ali i nemilosrdnijega K. M. Westwaya (The Mercator is undoubtedly the least satisfactory of Plautus' plays). Bilo kako bilo, sada za obrazložen individualni sud postoji i bitna tvarna pretpostavka.

Plautov je „Trgovac“, poput „Trogroške“ i – vjerojatno – „Sablasti“, prerada komedije poznatoga dugovječnog grčkog komediografa Filemona (368/60–267/63). Prema nagađanju najautoritativnijega suvremenog komentatora, P. J. Enka, nastao je oko godine 212. pr. n. e. otprilike istodobno kad i „Magarci“.

„Trgovac“ je preveden prozno, u skladu s prevodiočevim uvjerenjem da za stihovani prijevod tzv. nove komedije u našoj književno-povijesnoj situaciji ne postoje bitni recepcijski preduvjeti. Odustajanje od stiha, međutim, ne znači da se u proznom prijevodu može očekivati samo neupadljiva, visoko „scenična“ kolokvijalnost. Na razočaranje onih koji o novoj komediji, to će prije svega reći: o Plautu i Terenciju,

Pri koncu ovog teksta potrebno je ponoviti da je Đuro ili Đorđo Hidža (1752–1833) bio poznati liječnik u Dubrovniku, da se obrazovao u jezuitskom kolegiju, studirao medicinu u Bologna i dugi svoj životni vijek proveo u službi medicine. Mnogo se zanimao za pjesništvo, pjevajući ljubavne i druge pjesme na talijanskom, latinskom i narodnom – hrvatskom jeziku. U njegovim pjesmama primjećujemo velik utjecaj talijanske Arkadije (anakreontike), što se očituje osobito u nekoj običnosti i prirodnosti u kazivanju. Vidi se to u brojnim njegovim epigramima i drugim pjesmama i na hrvatskom i na latinskom jeziku. Vidi se to i na brojnim njegovim još neproučenim talijanskim pjesmama. Vješt stihotvorac (ali osrednji pjesnik), Hidža se služi raznim vrstama stihova i strofa. Odlično je usvojio i poznavao dubrovačku poeziju i prozu 16–18. stoljeća. Poslije Gundulića, Palmotića, Bunića i I. Đurđevića pjesnički izraz (posebno ljubavni) bio je kodificiran. U ljubavnoj poeziji prikazuje nam se pjesnik u mnogim posebnostima. Latinska njegova poezija pretežno je prigodna karaktera i interesantna za poznavanje prilika u Dubrovniku početkom 19. stoljeća. Mnogo ljubavi i truda posvetio je naš pjesnik prevodenju ili prepjevavanju („tomačenju“) latinskih pjesnika. Po prirodi vješt pjesnik i stihotvorac, bujne mašte i vrlo okretan, Hidža nastoji obogatiti hrvatsku književnost vrsnim prepjevima Horacija, Vergilija, Tibula, Katula, Ovidija i *Grčke antologije*. Iako se može dokazivati da su mu pri tome mnogo koristili i pomagali latinski i drugi komentari pojedinih izdanja originalnog teksta, pa i talijanski ondašnji prepjevi, treba istaći da je Hidža vrsan znalac rimskih pjesnika i latinskog jezika (koji je bio usavršio i u Italiji) i vrsan stihotvorac koji se mnogo bavio poezijom. Vješt u kovanju raznih vrsta stihova i građenju raznih vrsta strofa (pogotovu u prepjevu Horacija) sa raznim vrstama rima, svojom pjesničkom maštom stvarao je privlačne stihove koje odaju njegov pjesnički talent. Pa i u naše vrijeme, dok još ne postoje u nas cjelokupni i vrsni prijevodi ni Horacija ni Tibula, s osobitim uživanjem čitamo ove rimske pjesnike u njegovu čitkom prepjevu. Rijetki današnji znalci latinskog jezika rado drže pred sobom original i Hidžin prepjev diveći se antičkim mislima izraženim u lijepom narodnom izrazu. Možda je upravo pjesnik Tibul bio i osobit Hidžin miljenik. Očita je šteta što više od 150 godina mnogi njegovi, gotovo kompletni prepjevi stoje neobjavljeni. O Hidži je u nas podosta pisano u raznim časopisima i izdanjima. Isp. npr. R. Bogišić (Knj. 19. *Zbornik stihova i proze* 18. st., 1973), V. Vratović (Knj. II. *antologije Hrvatski latinisti*, Zagreb, 1970), u „Živoj antici“, u časopisima „Dubrovnik“, „Slovinac“, „Zadarska revija“ i dr.

rasuđuju s mnogo ljubavi i s manje uvida u izvornik, u Plautovu jeziku ima podosta artificijelnosti, i morfoloških, i sintaktičkih, i leksičkih, za koje je nemoguće optužiti „neprirodnu stegu“ stiha. Tu artificijelnost, prema mojem najdubljem uvjerenju, i prozni prijevod, ako je korektan, mora registrirati: pored svih iznuđenih prevodilačkih izdajstava za ovo dobrovoljno ne vidim doista nikakva opravdanja.

Tekst je preveden prema dvotomnom komentiranom izdanju P. J. Enka Plauti 'Mercator', Leiden 1932. Sve su didaskalije prevodiočeve.

PRVI SAŽETAK

Momak kojeg je otac poslao na trgovačko putovanje kupi ženu krasne vanjštine i dovede je sa sobom. Starac ju je vidio i počeo se raspitivati o njoj. Rob slaže da je sluškinja, kupljena za mladićevu majku. Starac se zaljubi u nju. Pretvarajući se da je prodaje, preda je susjedu. Susjedova žena pomisli da je njezin muž za sebe doveo ljubavnicu. Harina, već na odlasku iz domovine, zadrži prijatelj, pošto mu je pronašao djevojku.

DRUGI SAŽETAK

Raspuštena sina otac otjera na trgovačko putovanje. Ovaj u tuđini otkupi sluškinju svojega domaćina u koju se bio zaljubio i dovede je sa sobom. Tek što je iskočio iz broda, doleti otac. Čim je ugledao sluškinju, smrtno se zaljubi u nju. Stane se propitivati čija je. Rob slaže da je sluškinja koju je mladić kupio za svoju majku. Misleći na svoju korist, starac stane nagovarati mladića da je proda njegovu prijatelju, a mladić obrnuto, da je proda njegovu prijatelju (mladić je naime pridobio za se susjedova sina, a otac susjeda). Starac ga pretekne i kupi sluškinju. Kad ju je susjedova žena spazila u kući, pomisli da je ljubavnica njezina muža, pa muža izbacila napo- lje. Sin-trgovac, izgubivši nadu, odluči da otputuje iz domovine, ali ga spriječi prijatelj koji je uz pomoć svojega oca izmolio prijateljeva oca da je prepusti svojemu sinu.

LICA

HARIN, mladić
AKANTION, rob
DEMIFONT, starac
LIZIMAH, starac
ŠIBAČ ROBOVA

EUTH, mladić
PASIKOMPSA, hetera
DORIPA, gospođa
SIRA, starica
KUHAR

Radnja se zbiva u Ateni.

PRVI ČIN

Prvi prizor

HARIN (pojavljuje se iz kuće svojega oca Demifonta; do nje Lizimahova kuća): Dvije sam stvari sada odlučio napraviti u isti mah: ispričat ću vam o radnji i o svojoj ljubavi. Ne postupam ja onako kako sam druge vidio da postupaju u komedijama, kad o svojim nesrećama pripovijedaju noći ili danu, suncu ili mjesecu, za koje sam siguran da slabo vode brigu o žalopojkama ljudi, njihovim sklonostima i nesklonostima. Zato ću svoju nesreću radije ispričati vama.

Ovaj se komad grčki zove "Εμπορος, autor mu je Filemon; latinski se zove „Trgovac“, autor mu je Tit Makcije.

Otac me po trgovačkom poslu poslao odavle na Rod. Prošle su već dvije godine otkako sam otišao od kuće. Tamo sam se zaljubio u ženu izuzetne ljepote. Reći ću vam kako sam se spetljao s njome, ukoliko su vam uši slobodne i ukoliko ste pripravi na bronamjernu pažnju. (Zastajkuje.) I ovo sam, bogami, otpočeo slabo mareći za zaljubljeničke običaje: najavio sam vam svoje nevolje i odmah započeo s njima!¹ No ljubav obično prate sve ove mane: briga, tuga i pretjerana probirljivost. Ova posljednja ne kažnjava velikom i silnom nesrećom samo zaljubljenika već svakoga koga dohvati. I doista, nema nikoga koji je iznad svojih mogućnosti bio sklon probirljivosti a da ga nije snašlo golemo zlo. No, uz ljubav dolaze i stvari koje nisam spomenuo: nesanica, nevolja, neodlučnost, strah, izbjeglištvo, šašavost, ludost, neobzirnost, bezglava nepromišljenost, bestidnost, drskost, požuda, zloba, lijenost, lakomost, besposličarenje, nepravednost, neimaština, uvreda i rastrošnost, pa mnogorječnost. Ovo posljednje promeće se u malorječnosti jer zaljubljenik često u krivo vrijeme kazuje bezvezne i nekorisne stvari. A nazivam to slaborječnost, jer nijedan zaljubljenik nije tako umješno rječit da bi mogao izreći ono što koristi njegovoj stvari. Ne bi bilo pravedno da se vi sada razljutite na me zbog mnogorječnosti, jer mi je tu osobinu Venera oporučno ostavila istoga dana kad i ljubav. E, na nju se moram vratiti i ispričati što sam započeo.

Čim sam postao punoljetan i srce mi se otrglo od djetinjastih zabava, zaljubio sam se silno u jednu ovdašnju heteru. Očev je imetak smjesta otpočeo svoje tajno prognaničko putovanje do nje. Bezobzirni svodnik, gospodar te žene, s najvećom je mogućom žestinom razvlačio našu kuću. Otac mi je zbog toga i noću i danju spočitavao, ukazivao mi na podmuklost i nepravednost svodnika govoreći kako se naš imetak krnji, a njegov povećava. To bi na sav glas vikao, a ponekad bi i mrmljao, klimao glavom, čak tvrdio da nisam njegov sin.

Prevodim prema Lindsayevoj emendaciji. Harinovo bi zaključivanje moralo otprilike biti ovakvo: najavio sam vam priču o svojoj ljubavi, ali sam loše učinio što sam odmah o tome počeo; zaljubljenici su skloniji duljem pričanju, a u ovom slučaju i tema je pogodna jer ljubav „... obično prate ...“ itd.; str. 18 i d.

Urlao bi po cijelom gradu i poivuda govorio neka se nitko ne usudi da mi dade pozajmicu. Govorio je da je ljubav mnoge namamila u rastrošnost, da sam ja neobuzdan, bestidan i nepravedan, da vučem iz kuće i muzem od njega što god stignem; da ono što je on uz svakojake muke na najbolji mogući način stekao ja na najgori način rasipam i razdjeljujem na ljubakanje; sramota je što me tolike godine hrani; ako se ne stidim takva života, neka radije umrem; čim je postao punoljetan on se — za razliku od mene — nije dao na ljubav, besposlicu i plandovanje (nije imao prilike za to: tako ga je čvrsto otac držao na uzdi) nego se bavio tegobnim i prljavim seoskim poslovima i ne bi ni vidio grada osim svake pete godine; tek što bi vidio Ateninu haljinu, otac bi ga žurno ponovo potjerao na selo;² tamo je radio više nego ikoji rob, a otac mu je govorio: „Za se oreš, za se drljaš, za se siješ, za se žanješ; tebi će, uostalom, sav taj trud donijeti veselje!"; kad je život napustio tijelo njegova oca, prodao je imanje i tim novcem kupio brod koji može ukrcati dvanaest tona i trgovao njime posvuda, sve dok nije stekao imetak koji je prije imao; i meni doliči da isto tako postupim, ako kanim biti doličan čovjek...

Kad sam shvatio da sam odbojan vlastitu ocu i da me mrzi onaj koji bi me morao voljeti, koliko sam god zaljubljen i lud bio, skupim hrabrosti i kažem mu da ću, ako on tako hoće, otići na trgovačko putovanje; ostavit ću se ljubavi, samo da njemu udovoljim. Zahvalio mi je i pohvalio moju karakternost. Nije propustio da djelom poprati svoje obećanje. Izgradio je brod, cipranku, kupio robu i ukrcao je na brod koji je spreman čeka³. Osim toga, vlastoručno mi je odbrojio jedan talenat. Poslao je zajedno sa mnom jednog roba, koji mi je nekad, dok sam bio mali dječak, bio odgajatelj, da mi bude neke vrste čuvar. Kad smo to tako sretili, odriješimo brod i otplovimo. Dođemo na Rod, gdje sam robu koju sam dovezao prodao upravo onako kako sam htio i kanio. Skupio sam veliku dobit, povrh one cijene na koju je otac bio procijenio robu. Tako se dočepam golema vlastita novca. Za vrijeme šetnje u tamošnjoj luci prepoznao me neki naš prijatelj i pozvao na večeru. Dočekali su me veselo i velikodušno. Kad smo noću kretali na počinak, dođe do mene žena od koje na svijetu nema ljepše i po domaćinovoj zapovijedi provede tu noć zajedno sa mnom. Koliko mi se sviđela, sami ćete vidjeti. Sutradan odem do domaćina i zamolim ga da mi je proda; velim da ću mu za susretljivost biti zahvalan i obvezan.

Čemu duljiti? Kupio sam je i jučer dovezao ovamo. Ne bih htio da otac dozna da sam je dovezao. Ostavio sam je na brodu, u luci, zajedno s robom. Ali što to vidim: rob mi trči iz luke, a zabranio sam mu da se udaljuje s broda! Strah me što bi to moglo biti!

² Na velikim panatenejskim svečanostima, koje su se održavale svake pete godine, Ateni bi se posvećivala haljina, *πέπλος*, na kojoj su bila izvezena slavna božićina djela (borbe s Titanima i Gigantima i sl.).

³ U izvorniku *κερκύρις* (*κερκύρις*); grčko je ime toj vrsti broda *κέρκουρος*. Prema vijesti iz Plinija (NH 8,208) pronalazači su te vrste broda bili Ciprani.

AKANTION (*zadihan, ne vidi Harina*): Potrudi se, iskušaj sva sredstva da spasiš svojeg mladog gospodara! Hajde, Akantione, odbaci mlitavost, ne prepuštaj se lijenosti. Ubija me zadihanost — bogamu, jedva stižem udahnuti — a i ti prolaznici što ti dolaze ususret na prepunim ulicama! Tjeraj ih, odbijaj, na tlo bacaj! Od ovdašnjih običaja najgore je to što se nitko ne bi udostojao skloniti se s puta pred čovjekom koji trči i nekamo se žuri! I tako, kad jednu stvar započneš, tri u isti mah moraš obavljati: trčati, tući se i svađati na cesti...

HARIN (*na stranu*): Što li je to kad on tako pripravno traži za sebe trku? Zabrinut sam: što bi to moglo biti? Kakve vijesti nosi?

AKANTION: Koještarije radim! Što više zastajkujem, stvar je u većoj opasnosti!

HARIN (*na stranu*): Neku zlu vijest nosi!

AKANTION (*posrćući*): Trkača izdaju koljena! Gotov sam, slezena se buni, navaljuje na ošit! Gotov sam! Ne mogu doći do zraka. Kao trubač bio bih prava nula. Ne bi mi bogami sva kupatila ovoga svijeta istjerala ovaj umor. Gdje bi mi mogao biti gospodar Harin, kod kuće ili vani?

HARIN (*na stranu*): Ništa mi nije jasno. Volio bih saznati o čemu je riječ, da se oslobodim toga straha!

AKANTION: Još stojim? I oklijevam da ovih vrata napravim treščice? (*Kuca.*) Dajte, otvorite netko! Gdje je gospodar Harin? Kod kuće? Ili vani? Hoće li se netko udostojati da dođe na vrata?

HARIN: Evo, Akantione, čovjeka kojeg tražiš — tu sam!

AKANTION (*ne opaža ga*): Nigdje ne vlada veći nered...

HARIN: Koji te bijes muči?

AKANTION (*opaža ga*): Mnogi bjesovi, gospodaru, i to i tebe i mene!

HARIN: O čemu se radi?

AKANTION: Gotovi smo!

HARIN: To neka se dogodi našim neprijateljima!

AKANTION: Ali sudba je to tebi dodijelila!

HARIN: Kazuj o čemu je riječ — što god bilo!

AKANTION: Smiri se, htio bih se odmoriti. Zbog tebe sam pluća raskinuo, stalno plijem krv!

HARIN: Uzmi egipatsku smolu s medom i ozdravit ćeš!

AKANTION: A ti bogme popij vrelu smolu i proći će te tuga!

HARIN: Nisam vidio razdražljivijeg čovjeka od tebe.

AKANTION: A ja nisam vidio čovjeka poganijeg jezika od tebe.

HARIN: Zar zato što ti savjetujem ono što mi se čini da će ti donijeti spas?

AKANTION: Do bijesa i takav spas do kojega se stiže uz mrcvarenje!

HARIN: (*dubokoumno*): Reci mi, ima li na svijetu takva dobra koje bi netko mogao užiti tako da izbjegne svako zlo ili da nemaš nikakvih teškoća kad ga hoćeš užiti?

AKANTION: To ti ja ne znam. Filozofirati nikad nisam učio niti znam. Ali nipošto ne želim da mi se iskazuje dobro koje je povezano s nekim zlom.

HARIN: Hajde, Akantione, pruži mi desnicu!

AKANTION: Evo, pružam je, na!

HARIN: Hoćeš li da ti budem dužnik ili nećeš?

AKANTION: Na djelu to možeš provjeriti: satro sam se trčeći po tvom poslu, samo da saznaš ono što znam!

HARIN: Za nekoliko mjeseci oslobodit ću te!

AKANTION: Mamiš ti mene!

HARIN: Zar misliš da bih se ikada usudio da ti dam lažno obećanje? Uostalom, ti, i prije nego što zinem, znaš hoću li reći laži

AKANTION: Uf, bogamu, tvoje me riječi još više umaraju, ubijaš me!

HARIN: Tako me, znači, plašiš?

AKANTION: A što hoćeš da radim?

HARIN: Ti? Pa... ono što ja hoću.

AKANTION: A što to ti hoćeš?

HARIN: Reći ću ti!

AKANTION: Reci!

HARIN: Samo ... htio bih da porazgovaramo mirno.

AKANTION: Strah te da ne probudiš uspavane gledaoce?

HARIN: Dat ću ja tebi!

AKANTION: Donosim ti iz luke vijest...

HARIN: Što mi donosiš? Reci!

AKANTION: Nasilje i strah, muku i brigu, svađu i bijedu.

HARIN: Propao sam — pa donosiš pravo skladište nesreća! Nitko i ništa sam!

AKANTION: Ne, ne, ti si ...

HARIN: Znam, reći ćeš da sam bijednik.

AKANTION: Evo, i šuteći sam rekao.

HARIN: O kakvu je zlu riječ?

AKANTION: Nemoj ni pitati, to je krajnja nesreća.

HARIN: Ko boga te molim, riješi me muke! Predugo sam ovako u neizvjesnosti!

AKANTION: Samo mirno, još bih se o mnogim stvarima htio propitati prije nego što dobijem batine!

HARIN: I dobit ćeš ih, bogami, ako ne progovoriš ili ne odeš odavle!

AKANTION: (*ironično*): Vidi, molim te, kako mami čovjeka! Kad zapne, nema ljubaznijeg stvora od njega!

HARIN: Molim te ko boga i zaklinjem, reci mi odmah, pobogu, o čemu se radi — kad već moram pasti na koljena pred svojim vlastitim robom!

AKANTION: Znači, ja nisam dovoljno fina osoba?

HARIN: Dapače, vrlo fina.

AKANTION: To sam i mislio.

HARIN: Da brod nije propao, ko boga te molim?

AKANTION: Ne boj, se, brod je čitav!

HARIN: A oprema?

AKANTION: Živa i zdrava.

HARIN: Hoćeš li konačno lanuti što te natjeralo da trčiš za mnom po cijelom gradu?

AKANTION: Otimaš mi riječ s usana!

HARIN: Evo, šutim.

AKANTION: Šutil! Da ti nešto dobro javljam, sigurno bi navalio iz petnih žila — kad me sada, kad imaš čuti zlu vijest, moljakaš da ti kažem!

HARIN: Preklinjem te, pobogu, izidi s tim zlom na vidjelo!

AKANTION: Dobro, kad me već moliš ... reći ću. Tvoj je otac ...

HARIN: Što je moj otac?

AKANTION: ... tvoju djevojku ...

HARIN: Što je s njom?

AKANTION: ... uspio vidjeti.

HARIN: Vidjeti? Jao meni, jadan li sam! Pa kako ju je mogao vidjeti?

AKANTION: Očima.

HARIN: Kako?

AKANTION: Širom otvorenim!

HARIN: Ma hajde dobijesa! Šališ se, a meni se o glavi radi!

AKANTION: Gle prokletstva! Šalim se ako odgovaram na tvoja pitanja?

HARIN: Sigurno ju je vidio?

AKANTION: Tako sigurno, bogamu, kao što je sigurno da ja vidim tebe ili ti mene.

HARIN: A gdje ju je vidio?

AKANTION: Na brodu. Stajao je kraj nje i pričao s njom.

HARIN: Uništio si me, oče! (*Akantionu*.) Ti, ti, nitkove, zašto nisi pripazio da je ne vidi? Zašto je, huljo, nisi sakrio da je otac ne može opaziti?

AKANTION: (*službeno*): Zato jer smo bili zaposleni svojim poslovima! Bavili smo se spuštanjem i slaganjem jedra. Dok je to bilo u toku, tvoj je otac došao do nas u malom čamcu. Nitko ga nije zapazio dok se nije uspeo na brod.

HARIN: (*patetično*): Zaludu se, more, otrgoh tvojim olujama! Bio sam uvjeren da sam na suhu i sigurnu mjestu, a ono vidim da me mahniti valovi tjeraju na stijenje! Govori dalje što se zbililo!

AKANTION: Kad je vidio ženu, počeo je pitati čija je ...

HARIN: Što je odgovorila?

AKANTION: Smjesta pritrčim i upletem se govoreći da je to sluškinja koju si kupio za svoju majku.

HARIN: I što ti se čini, je li povjerovao?

AKANTION: Kakvo pitanje! Ali hulja ju je počeo drpati!

HARIN: Ma je l' nju, ko boga te molim?

AKANTION: (*zlovoljno*): Da ne bi možda mene drpa!

HARIN: Jadno li je, bogami, moje srce, kap po kap nestaje, kao kad stavljaš soli u vodu! Gotov sam!

AKANTION: Od svega što si rekao to je najistinitije! (*Vedrije*.) No sve su to gluposti.

HARIN: Što da radim? Siguran sam da otac neće povjerovati ako mu kažem da sam je kupio za majku. Uostalom, čini mi se da je grijeh reći laž roditelju. Niti će on povjerovati, niti je vjerojatno da sam ženu izuzetne vanjštine kupio kao sluškinju majci.

AKANTION: Šuti već jednom, budalo nad budalama! Povjerovat će, bogamu, ta i meni je počeo vjerovati!

HARIN: Strah me, siromaha, da otac ne posumnja u to kako se sve zapravo odvijalo. Odgovori mi, molim te, na moje pitanje!

AKANTION: (*oponaša ga*): A koje je, molim te, tvoje pitanje?

HARIN: Zar se činilo da sumnja da je ona moja djevojka?

AKANTION: Ne. Vjerovao je što sam god mu rekao!

HARIN (

HARIN: (*sumnjičavo*): To se tebi tako činilo!

AKANTION: Nije, nego je on to tako vjerovao!

HARIN: Jao meni, siromahu, nigdje me nema! Ali što izgibam tu u kuknjavi, umjesto da odem do broda? Hajde za mnom!

AKANTION: Ako kreneš tuda, doći ćeš ravno ocu ususret. Čim vidi kako si uplašen i bezglav, zadržat će te i ispitivati gdje si je i pošto kupio. Staviti će te onako uplašena na kušnju!

HARIN: Onda ću radije ovuda. Misliš li da je otac već otišao iz luke?

AKANTION: Pa ja sam prije njega otrčao ovamo, da te ne zatekne nespremna i da ne shvati što je na stvari.

HARIN: Izvrsno! (*Odlaze.*)

DRUGI ČIN

Prvi prizor. Demifont.

48 DEMIFONT: (*dolazeći*): Pravo čudo kakve komedije bogovi rade ljudima i kakve im čudne snove šalju dok spavaju! Evo, na primjer, kako sam se prošle noći preplašio u snu i kako sam se namučio! Usnuo sam da sam kupio lijepu kožu. Da joj ne bi naudila koza koju sam otprije imao kod kuće i da ne bi među njima došlo do nesloge ako se obje nađu na istom mjestu, ovu što sam poslije kupio u snu predao sam na čuvanje majmunu. Nedugo potom dođe taj majmun do mene i počne me psovati i grđiti. Veli da mu je dolazak te koze nanio veliku sramotu i štetu; kaže da je koza koju sam mu dao na čuvanje smjesta izjela miraz njegove žene. Meni se činilo čudnovatim da je to izjela jedna jedina koza, no majmun je uporno tvrdio da se stvar baš tako odigrala, te mi na kraju odgovori da će je, ako je smjesta ne odvedem od njega, odvesti meni u kuću, do moje žene. Činilo mi se u snu da jako volim tu kožu, ali i to da nema stvora kojemu bih je mogao povjeriti, pa me, siromaha, zbog toga još i više stala mučiti briga. U međuvremenu sam stao sanjati da mi prilazi jarac, da mi počinje pripovijedati kako je odveo kožu od majmuna, te mi se počinje smijati, a ja udaram u žalovanje i teško mi pada što su je odveli. Ne mogu dokučiti na koju se stvar odnosi taj san, osim što vjerujem da sam dokučio tko je i što znači ta koza. Ujutro, s prvim svjetlom, otišao sam u luku, i pošto sam obavio posao koji sam imao, opazim brod s Roda na kojem je jučer doplovio moj sin. Palo mi na pamet da nešto na njemu pogledam. Popnem se na čamac i pristanem uz brod. Ugledam tamo ženu izuzetne vanjštine, koju je moj sin doveo kao sluškinju svojoj majci. Otkako sam je ugledao, nisam se zaljubio u nju onako kako to rade pametni ljudi, nego onako kako to rade budale. Ljubio sam, bogamu, nekada dok sam bio mlad, ali nikad ovako mah-nito kao sada! U jednu sam stvar siguran – da sam propao. Vidite uostalom

i sami da nisam ni za što! Sada više nema sumnje: koza, to je ta djevojka! Ali taj majmun i jarac koji mi donose nesreću ... ne bih znao reći tko su oni. (*Osluškuje.*) Zašutjet ću; vidim, eno, da susjed izlazi iz kuće! (*Sklanja se u stranu.*)

Drugi prizor. Demifont. Lizimah. Rob.

LIZIMAH: (*robu*): U svakom slučaju, hoću da uškopite toga jarca koji vam zadaje posla na imanju.

DEMIFONT: (*na stranu*): Ne sviđaju mi se to znamenje i pretkazanje. Strah me da me vlastita žena ne uškopi kao jarca, pa da on ne preuzme ulogu majmuna.

LIZIMAH: (*robu*): Hajde, pravo na posjed. Pazi dobro da predaš ove motike nadgledniku Pistu u ruke! Ne zaboravi javiti mojoj ženi da imam posla u gradu i da me ne čeka. Reci da danas moram suditi u trima parnicama. Hajde! I ne zaboravi joj to reći!

ROB: Još nešto?

LIZIMAH: Samo to! (*Rob odlazi.*)

DEMIFONT: (*istupa*): Zdravo, Lizimaše!

LIZIMAH: O, živ bio, Demifonte! Zdravo! Što radiš? Kako je?

DEMIFONT: Najjadnije što može!

LIZIMAH: Dali bogovi bolje!

DEMIFONT: Ne znam ... Evo što sada daju!

LIZIMAH: Što to?

DEMIFONT: Rekao bih ti kad bih vidio da imaš volje i vremena.

LIZIMAH: Istina, Demifonte, imam posla, ali ako nešto trebaš, nikad nisam zauzet da prijatelju učinim uslugu.

DEMIFONT: Ne moraš mi govoriti o svojoj dobroti, u nju sam se uvjerio. (*Povjerljivo.*) Što ti se čini, koliko mi je godina?

LIZIMAH: Stari, oronuli starkerla, na putu za podzemlje.

DEMIFONT: Slabo vidiš! Dečko sam ja, Lizimaše, sedam mi je godina!

LIZIMAH: Jesi li ti pri zdravoj kad tvrdiš da si dečko?

DEMIFONT: Istinu ti govorim!

LIZIMAH: Sad mi je bogamu, sinulo o čemu govoriš: kad čovjek postane starac, niti osjeća niti je pri pameti; zato kažu za nj da se ponovo vraća u djetinjstvo.

DEMIFONT: (*uvrijeđeno*): Pa ja sam dvostruko toliko jak koliko sam bio prije!

LIZIMAH: (*podrugljivo*): Dobro, bogami, baš mi je drago!

DEMIFONT: I da znaš, i oči mi bolje vide nego prije!

LIZIMAH: Dobro.

DEMIFONT: Ali loše stvari.

LIZIMAH: E, to već nije dobro!

DEMIFONT: Smijem li ti nešto u povjerenju reći?

LIZIMAH: Samo slobodno!

DEMIFONT: Pripazi!

LIZIMAH: Potrudit ću se!

DEMIFONT: Danas sa, Lizimaše, krenuo u školu. Već znam pet slova...

LIZIMAH: Pet? Kojih pet?

DEMIFONT: (*patetično*) Lj — u — b — i — m!

LIZIMAH: Ti, lopužo stara sjedoglava — ti ljubiš?

DEMIFONT: Sijed, riđ ili crnokos — ja ljubim!

LIZIMAH: Sve mi se čini, Demifonte, da ti od mene praviš budalul

DEMIFONT: Smjesta mi glavu odreži ako ne govorim istinu. (*Patetično*.) Ili — da se uvjeriš kako ljubim — uzmi nož, odsijeci mi prst, uho, nos ili usta, pa ako se maknem, ako osjetim da me režu, ovlašćujem te, Lizimaše, da ...ljubavlju me ubiješ!

LIZIMAH: (*gledaocima*): Ako ste ikad na slici vidjeli ljubavnika, evo ga, tu je! Po momemu, stari oronuli starkelja vrijedi taman koliko i slika naslikana na zidu.

DEMIFONT: Ti bi mene sada, čini se, korio!

LIZIMAH: (*podrugljivo*): Zar ja tebe?

DEMIFONT: Nemaš razloga da se ljutiš na mene. Tako su prije mene postupali i drugi ugledni ljudi. Ljudski je ljubiti, ljudski je praštati! Nemoj me, molim te, koriti, ne tjera me moja volja na to!

LIZIMAH: Pa i ne prebacujem ti.

DEMIFONT: I nemoj misliti da sam zbog toga postao gori.

LIZIMAH: Zar da ja to o tebi ...? Oh, ne dali bogovi toga!

DEMIFONT: Promotri stvar još jednom, molim te!

LIZIMAH: Promotrio sam.

DEMIFONT: Ozbiljno?

LIZIMAH: Ubit ćeš me! (*Gledaocima*.) Ovaj je čovjek poludio od ljubavi. (*Sprema se da ode*.) Trebaš li još nešto?

DEMIFONT: Zdravol

LIZIMAH: Žurim se u luku, imam tamo nekog posla.

DEMIFONT: Sretan put!

LIZIMAH: Sretan ostanak!

DEMIFONT: Nek te sreća prati! (*Lizimah odlazi*.) Uostalom, i ja imam posla u luci. Odoh sada onamo. (*Opazha Harina*.) Ali evo, baš u pravi čas vidim sina! Pričekat ću momka. Sad se, kako god budem mogao, moram pobrinuti da ga nagovorim da je proda i da je ne daje majci. Čuo sam naime da ju je doveo njoj na dar. Ali moram biti oprezan, da ne opazi kako sam bacio oko na nju. (*Prikriva se*.)

Treći prizor. Harin. Demifont.

HARIN: (*ne opaža oca*): Mislim da nijedan čovjek nije jasniji od mene niti se itko sukobljuje s više postojanih nesreća. Nije li dovoljan dokaz za to i to što se ničega, što god započnem, ne mogu dočepati onako kako hoću! Ispriječi mi se neka nevolja koja uništi moj dobar plan. Jadnik, nabavio sam si djevojku, jer je ljubim, i novcem sam je izbavio, misleći da ću je moći prikriti pred ocem. A on je saznao, vidio je — i upropastio me! Nisam čak ni smislio što ću reći kad me bude pitao — desetak mi se različitih neodlučnih misli vrzma

po glavi. Ne znam niti za kakav bi mi se plan mogla sada duša odlučiti — tako mi pamet zabrinuta luta! S jedne mi se strane jako sviđa plan mogega roba, a s druge mi se baš i ne sviđa: ne čini mi se mogućim da bi se oca moglo navesti da povjeruje kako je ona sluškinja, kupljena na poklon majci. A opet, ako kažem što je na stvari i izjavim da sam je za se kupio — što će misliti o meni? Otjerao bi je, preko mora dao odvesti da je prodaju! Znam kako je nemilosrdan — očinska me kuća naučila! To, dakle, znači ljubiti? Volio bih zemlju dubiti nego ovako ljubiti! Već me jednom protiv moje volje izbacio iz svoje kuće i natjerao da odem u tuđinu i trgujem. Tamo sam se na to zlo namjerio! Kad žalost nadvladuje nasladu, što je u tome ugodno? Uzalud sam je zatvorio, sakrio, držao daleko od očiju! Moj je otac muha, ništa pred njim ne može ostati skriveno. Nema takve ni svete ni nesvete stvari da se on ne bi smjesta kraj nje našao. Srce mi nema nikakve čvrste nade na koju bih se u ovom položaju mogao osloniti!

DEMIFONT: (*na stranu*): Što to moj sin sam sa sobom raspreda? Čini mi se da je zbog nečega zabrinut.

HARIN: (*opazi ga*) Ajme meni! Vidim ovdje svoga oca! Prići ću mu i osloviti ga! (*Glasno*.) Kako je, oče?

DEMIFONT: Odakle dolaziš, sine mili? Zašto se žuriš?

HARIN: Dobro je, oče.

DEMIFONT: Bilo bi mi drago. Ali zašto ti se boja promijenila? Boli li te nešto?

HARIN: Nešto mi je loše sa srcem, oče. Prošle noći nisam se odmorio kako sam htio.

DEMIFONT: Bio si na moru, sad ti se oči čude kopnu.

HARIN: Prije bih rekao —

DEMIFONT: To je, sigurno, ali proći će te začas. Zato si, bogme, i blijed. Ako si pametan, otići ćeš kući pileći.

HARIN: Nemam vremena. Htio bih prije obaviti posao koji imam.

DEMIFONT: Sutra to napravi! Prekosutra napravi!

HARIN: Oče, često sam od tebe čuo da svaki pametan čovjek prvo mora obaviti svoj posao...

DEMIFONT: Radi onda! Ne želim se protiviti tvojoj volji!

HARIN: (*na stranu*): Spašen sam — ako se tim njegovim riječima može čvrsto i jednom zauvijek povjerovati!

DEMIFONT: (*na stranu*): Što znači da on, odijeljen od mene, sama sebe poziva na vijećanje? Nije me strah da bi on mogao saznati da je ljubim. Pa nisam napravio nikakvu ludost kakvu obično prave zaljubljenici!

HARIN: (*na stranu*): Bogami, stvar je zasad sasvim sigurna. Pouzdano znam da on o mojoj djevojci ništa ne zna. Kad bi znao za nju, druga bi to pripovijest bila!

DEMIFONT: (*na stranu*) Zašto da mu se ne obratim u vezi s njom?

HARIN: (*na stranu*): Zašto se ne mičem odavle? (*Glasno*.) Odoh ja, da prijateljima posao obavim kao prijateljima! (*Odlazi*.)

DEMIFONT: Čekaj! Htio bih prije još nešto saznati od tebe.

HARIN: Reci!

DEMIFONT: Zdravlje te stalno služilo?

HARIN: Neprekidno, barem dok sam tamo bio. No otkako sam dospio u luku, nešto me srce boli.

DEMIFONT: Bit će to sigurno od morske bolesti. Ali proći će te začas. Nego, je li, doveo si majci s Roda neku sluškinju?

HARIN: Jesam.

DEMIFONT: I što? Kakva se čini ta žena?

HARIN: Bogami, nije loša.

DEMIFONT: Kako se vlada?

HARIN: Mislim da bolje vladanje nikad nisam vidio.

DEMIFONT: Bogami, i meni se takvom učinila kad sam je vidio.

HARIN: Što, oče, zar si je vidio?

DEMIFONT: Da. Ali nije ona ono što mi trebamo i zato ne bih bio za nju.

HARIN: A zašto?

DEMIFONT: Nije njezina vanjština zgodna za našu kuću. Nama treba samo takva sluškinja koja će tkati, mljeti u mlinu, cijepati drva, presti vunu, mesti kuću, dobivati batine, koja će svaki dan kuhati za našu čeljad. A ona od svega toga ništa neće moći raditi.

HARIN: Točno! Zato sam je i kupio majci na poklon.

DEMIFONT: Ne poklanjaj je! Nemoj ni reći da si je doveo.

HARIN: (*na stranu*): Bogovi su uza me!

DEMIFONT: (*na stranu*): Omekšavam ga pomalo. (*Glasno.*) Niti bi ona mogla biti dostojna pratilja tvojoj majci, niti bih ja to dopustio.

HARIN: A zašto?

DEMIFONT: Sramota bi bila kad bi ona, onakve vanjštine, pratila obiteljsku gospođu. Dok bi koračala ulicom, svi bi je odmjeravali i gledali, klimali glavama, namigivali, zviždali, štipali, dozivali i dosađivali. Držali bi koncerte pred našom kućom i posvuda po vratima ugljenom bile ispisane ljubavne pjesme. I — kao što su ljudi danas zla jezika — predbacivali bi meni i ženi da se bavimo svodništvom. Pa zar nam je to potrebno?

HARIN: Bogami, istinu govoriš, slažem se s tobom! Ali što ćemo sad s njom?

DEMIFONT: Eh, da. Kupit ću tvojoj majci neku čvrstu curu, koja nije loša, ali loše izgleda, tako kao što se i pristoji obiteljskim gospođama, neku Sirijku ili Egipćanku. Mljet će, kuhati, plesti, plesati pod bičem i neće zbog nje nastati nikakva sramota za našu kuću.

HARIN: Pa da je onda vratimo njezinu prijašnjem vlasniku?

DEMIFONT: Ni za što na svijetu!

HARIN: Rekao je da će je uzeti natrag ako mi se ne bude svidjela.

DEMIFONT: Nema potrebe za to. Nikako ne bih volio da se parničimo ili da tvoja riječ dođe u pitanje. Bogami, ako treba — radije ću pretrpjeti štetu nego da se zbog te žene stid i sramota pronesu izvan naše kuće. Mislim da bih ti je mogao odlično prodati.

HARIN: (*zabrinuto*): Samo, zaboga, oče, ne bi je smio prodati jeftinije nego što sam je kupio!

DEMIFONT: Smiri se, hajde! Jedan mi je starac dao zadatak da je kupim — nju ili neku sličnju njoj.

DEMIFONT: Mislim da bih je mogao prodati za dvadeset mina.

HARIN: A ja, kad bih htio, već dobivam dvadeset sedam.

DEMIFONT: A ja ...

HARIN: Ali ja, velim ...

DEMIFONT: Ma šuti, ne znaš što hoću reći! Mogu izvući još tri mine, da bude tri-deset! (*Okreće se.*)

HARIN: Kamo se okrećeš?

DEMIFONT: Prema kupcu.

HARIN: Ta gdje je, pobogu?

DEMIFONT: Eno, vidim ga! Upravo mi naređuje da povisim za još pet mina.

HARIN: A moj klima sedam.

DEMIFONT: E, neće me, bogami, danas nipošto nadbiti!

HARIN: Pošteno traži, oče!

DEMIFONT: Uzalud traži — moja je!

HARIN: Ali onaj je prvi ponudio.

DEMIFONT: Ne tiče me se!

HARIN: Nudi pedeset mina!

DEMIFONT: Neće je ni za sto dobiti! A da se prestaneš nadbijati sa mnom protiv moje volje? Bogamu — golem ćeš plijen pokupiti — takav ti je taj starac za kojeg kupujem! Poludio je od ljubavi za njom. Što god zatražiš, dobit ćeš.

HARIN: A, bogme, nema sumnje ni u to da taj mladić kojega poznajem gine od ljubavi za njom.

DEMIFONT: Ali onaj starac mnogo više — samo kad bi ti znao!

HARIN: Nikada, oče, bogami, nije taj starac ludovao niti će od ljubavi prema njoj više ludovati nego mladić kojemu obavljam uslugu.

DEMIFONT: Šuti, molim te! Sredit ću ja tu stvar kako treba.

HARIN: (*nakon razmišljanja*): Nego...

DEMIFONT: Da?

HARIN: Nisam je punopravno preuzeo.

DEMIFONT: Ali on će je punopravno preuzeti. Pusti ti to!

HARIN: Ali ne možeš je zakonito prodati.

DEMIFONT: Pobrinut ću se ja za nešto.

HARIN: A onda, zajednički je posjedujemo ja i neki drugi čovjek... Odakle bih mogao znati kakvo je njegovo raspoloženje, bi li je htio prodati ili ne?

DEMIFONT: Ja znam da bi htio.

HARIN: A ja bogme znam da postoji netko koji ne bi htio.

DEMIFONT: Što se to mene tiče?

HARIN: Tako ... jer je red da on raspoložbe svojom imovinom.

DEMIFONT: A, je li...

HARIN: (*upada mu u riječ*): Zajednički je posjedujemo on i ja, a njega sada nema ovdje.

DEMIFONT: Odgovaraš prije nego što sam te pitao.

HARIN: A ti, oče, kupuješ prije nego što ja stavljam na prodaju! Velim ti da ne znam da li bi on htio da ostane bez nje ili ne?

DEMIFONT: Ma nemoj! Kad bi bila kupljena za tvojega naručioca, onda bi htio, a ako je ja kupim za svojega naručioca, onda neće htjeti! Gluposti govoriš. E, boga mi moga, neće do nje nitko doći prije nego čovjek koji se meni bude svidio!

HARIN: To je konačna odluka?

DEMIFONT: Ne sumnjaš valjda u to? Evo, odlazim smjesta na brod, tamo ćemo je prodati.

HARIN: Hoćeš li da ja odem tamo s tobom?

DEMIFONT: Neću.

HARIN: Nisi mi takav drag.

DEMIFONT: Bolje bi ti bilo da obaviš posao koji ti je povjeren.

HARIN: Pa ti mi ne daš.

DEMIFONT: Svali krivnju na mene. Reci da si se trudio iz petnih žila. Ali velim ti: u luku ne dolazi!

HARIN: Poslušat ću te.

DEMIFONT: (*na stranu*): Odoh u luku. Treba pripaziti da ovaj štogod ne dozna. Neću je sam kupiti, nego ću zadužiti svojeg prijatelja Lizimaha. Maločas je rekao da će ići u luku. Samo gubim vrijeme stojeći ovdje. (*Odlazi.*)

Četvrti prizor. Harin. Eutih.

HARIN: Nigdje me nema, propao sam! Kažu da su bakhantkinje rastrgle Pentēja, ali mislim da su to bile trice i kučine prema onomu kako se meni duša kida. Zašto još živim? Zašto ne umrem? Kakvo ja dobro imam od života? Odlučio sam: otići ću doktoru i otrovati se, kad mi oduzimaju razlog zbog kojega hoću živjeti! (*Odlazi.*)

54 EUTIH: (*izlazeći iz Lizimahove kuće*): Čekaj, Harine, čekaj! Molim te ko boga!

HARIN: (*ne osvrće se*): Tko me to doziva?

EUTIH: Eutih, tvoj prijatelj i drug, ujedno i tvoj najbliži susjed.

HARIN: Ne znaš ti kolik ja teret nesreća nosim na leđima.

EUTIH: Znam, sve sam na vratima čuo, cijela mi je stvar poznata.

HARIN: Što ti je poznato?

EUTIH: Tvoj otac hoće prodati...

HARIN: Sve znaš!

EUTIH: ... tvoju djevojku...

HARIN: I previše znaš!

EUTIH: ... i to protiv tvoje volje.

HARIN: Pa ti sve znaš! Ali kako znaš da je ona moja djevojka?

EUTIH: Sam si mi jučer ispričao.

HARIN: Zar sam toliko zaboravljiv da se ne sjećam da sam ti ispričao?

EUTIH: Ništa čudno.

HARIN: Sad te pitam za savjet. Odgovori mi: kakvom smrću misliš da je najbolje da poginem?

EUTIH: Daj šuti! Ne govori takve stvari.

HARIN: Što onda hoćeš da govorim?

EUTIH: Hoćeš li da propisno podvalim tvojem ocu?

HARIN: Jasno da hoću!

EUTIH: Hoćeš li da odem u luku?

HARIN: Ne da odeš, da odle tiš!

EUTIH: I da je otkupim?

HARIN: U zlatu da platiš za nju!

EUTIH: Odakle ti?

HARIN: Molit ću Ahileja da mi da zlato koje mu je isplaćeno za Hektora.

EUTIH: Jesi li ti zdrav?

HARIN: Pobogu, da sam zdrav ne bih tebe uzimao za doktora!

EUTIH: Hoćeš li da je kupim, koju god cijenu bude tražio?

HARIN: Dodaj, tisuću srebrnjaka više nego bude tražio!

EUTIH: Joj, šuti! Nego, što kažeš, odakle ti novac kad otac bude postavljao cijenu?

HARIN: Naći će se, nabavit će se, bit će već nešto... Daviš me!

EUTIH: Strah me toga... „Bit će već nešto!”

HARIN: Šuti, molim te!

EUTIH: Evo, mutavca zapovijedaš.

HARIN: Je li zadatak jasan?

EUTIH: A da smisliš nešto drugo?

HARIN: Nemoguće.

EUTIH: (*sprema se otići*): Ostaj mi zdravo!

HARIN: Zaboga, ne mogu biti zdrav prije nego se vratiš!

EUTIH: Prizdravi ti, pa će ti biti bolje.

HARIN: Zbogom, zdravo, spasi me!

EUTIH: Trudit ću se. Čekaj me kod kuće.

HARIN: Ne zaboravi da s plijenom svratiš pravo ovamo! (*Odlaze.*)

TREĆI ČIN

Prvi prizor. Lizimah. Pasikompsa.

(*Prošao je jedan sat. Dolaze Lizimah i Pasikompsa.*)

LIZIMAH: Prijatelju sam prijateljski pomogao. Susjedu sam, kao što me i zamolio, kupio ovu stvarčicu. (*Pasikompsi.*) Samo za mnom, hajde, meni pripadaš! Ne plać! Veliku ludost radiš što kvariš takve oči. Više razloga imaš da se smiješ nego da jadikuješ.

PASIKOMPSA: Molim te, starče dragi, reci, pobogu ...

LIZIMAH: Pitaj što god hoćeš!

PASIKOMPSA: Zašto si me kupio?

LIZIMAH: Zašto sam te kupio? Da radiš što ti se zapovjedi, a onda, i da ja radim ako ti meni što zapovjediš...

PASIKOMPSA: Razumije se da ću raditi ono što mi se bude činilo da je tvoja volja – onoliko koliko budem mogla i znala.

LIZIMAH: Nikada ti neću narediti neki mučni posao.

PASIKOMPSA: Da, zbilja, dragi starče, nisam naučila nositi teret ni napasati stoku na pašnjaku ni hraniti djecu.

LIZIMAH: Ako budeš htjela biti dobra, bit će ti dobro.

PASIKOMPSA: Sirota ja, onda sam, bogami, propala.

LIZIMAH: Zašto?

PASIKOMPSA: Zato jer je ondje odakle su me doveli dobro obično bilo lošim djevojkama.

LIZIMAH: Ti kao da tvrdiš da nijedna žena nije dobra?

PASIKOMPSA: Ne, ne kažem ja to. Nije mi običaj da razglašujem stvar za koju sam uvjerena da je svima poznata.

LIZIMAH: (*na stranu*): Bogami, njezine riječi vrijede više od novca za koji je kupljena. (*Glasno.*) Jednu bih te stvar htio pitati.

PASIKOMPSA: Pitaj, odgovorit ću ti.

LIZIMAH: Reci kako da te zovem?

PASIKOMPSA: Pasikompsa.

LIZIMAH: Ime dano zbog ljepote!⁴ Nego, Pasikompsa, što kažeš, bi li ti, ako za treba, mogla uvesti tanji konac?

PASIKOMPSA: Mogla bih.

LIZIMAH: Ako znaš tanji, znam da bi mogla i deblji.

PASIKOMPSA: (*ne shvaća aluziju*): U šivanju se ne bojim nijedne svoje vršnjakinje.

LIZIMAH: Bogami, ženo, mislim da si ti dobra i korisna cura kad već zarana znaš obavljati svoj posao.

PASIKOMPSA: Učila sam i naučila. Ne bih mogla dopustiti da se momu poslu prigovara.

LIZIMAH: Bog i bogme, to i jest glavno! (*Pokazuje na Demifontovu kuću.*) Poklonit ću ti u trajno vlasništvo onu ondje šezdesetogodišnju ovcu.

PASIKOMPSA: Zar tako staru, dragi starče?

LIZIMAH: Grčka pasmina! Ako je budeš pazila bit će dobra i predobra. Striže se više nego uspješno.

PASIKOMPSA: Bit ću počašćena i zahvalna za svaki poklon.

LIZIMAH: Nego, ženo, da ne bi bila u zabludi... Nemoj misliti da si ti moja.

PASIKOMPSA: Nego čija sam? Reci mi, molim te!

LIZIMAH: Kupljena si ponovo za svojeg gospodara. On me zamolio i ja sam te kupio.

PASIKOMPSA: (*ne shvaća da je riječ o Demifontu*): Ako drži svoju riječ prema meni, život se vraća u me!

LIZIMAH: Raduj se, dat će ti slobodu. Bogami, smrtno je zaljubljen u te, a tek te danas prvi put vidio!

PASIKOMPSA: Ali, zaboga naša veza traje već dvije godine! Sad kad znam da si mu prijatelj, otkrit ću ti sve.

LIZIMAH: Što ne kažeš? Već dvije godine održava vezu s tobom?

PASIKOMPSA: Naravno! I zakleli smo se jedno drugomu, ja njemu i on meni, da se nijedno od nas neće ljubakati s nekim drugim, ja ni s jednim muškarcem osim s njim, on ni s jednom ženom osim sa mnom.

LIZIMAH: Besmrtni bogovi, pa zar ni sa ženom ne spava?

PASIKOMPSA: Ajme meni, zar je oženjen? (*Odlučno.*) Nije, i neće ni biti!

LIZIMAH: I ja bih radije da nije! Krivokletna li čovjeka, bogamu!

PASIKOMPSA: Nijednog momka ne volim više od njega.

LIZIMAH: Da, ludo, dječacić je on! Nema tomu dugo kako su mu popadali zubi.

PASIKOMPSA: Zubi? Kakvi zubi?

LIZIMAH: Nije važno. Hajde za mnom, molim te! (*Kreće prema svojoj kući.*) Molio me da te jedan dan smjestim kod sebe jer mi je žena na seoskom imanju! (*Odlaze. Dolazi Demifont.*)

Drugi prizor. Demifont.

DEMIFONT: Napokon sam ishodio pravo da sam sebe iskvarim! Ljubavnica je kupljena, krišom od žene, krišom od sina. Obnovit ću stare navike, nema sumnje, i samom sebi koristiti. Svoju sam trku otrčao, i ono malo što mi je od života ostalo uljepšat ću užicima — vinom i ljubavlju! Neusporedivo je pravednije da se čovjek dobro osjeća upravo u ovoj mojoj dobi. Dok si mlad, dok ti je krv svjež, red je da se brineš da stekneš imetak. A kad napokon ostariš, prepusti se plandovanju i ljubi dok možeš! Dobitak je već i to što si živ. Popratit ću ove svoje riječi djelom. U međuvremenu ću ipak baciti pogled ovamo na kuću. (*Osvrće se prema njoj.*) Unutra me žena odavna gladna očekuje. (*Oklijeva.*) Ako odem unutra, dotući će me svojim prigovorima. (*Odlučno.*) Ma bogamu, na kraju krajeva, što bilo da bilo... (*Bojažljivo.*) Ipak, neću ići. Prije nego odem kući, posjetit ću ovoga svojeg susjeda. Htio bih da za me unajmi neku kuću gdje bi ta cura mogla stanovati. (*Opazi Lizimaha.*) Ah, eno ga, baš izlazi!

Treći prizor. Demifont. Lizimah.

LIZIMAH: (*govori u kuću*): Dovest ću ti ga ako ga pronađem.

DEMIFONT: (*na stranu*): Na mene misli!

LIZIMAH: (*opazi ga*): Demifonte, što...

DEMIFONT: Cura je u kući?

LIZIMAH: Što misliš...

DEMIFONT: Mogu je vidjeti?

LIZIMAH: Zašto se žuriš? Čekaj!

DEMIFONT: A što da radim?

LIZIMAH: Dobro bi uradio kad bi promislio što treba da uradiš!

DEMIFONT: Što imam razmišljati? Bogamu! Mislim da treba da uradim ovo: da odem unutra!

LIZIMAH: Tako, znači, stari jarče? Da odeš unutra?

DEMIFONT: Što bih drugo uradio?

LIZIMAH: Pridi ovamo i prvo saslušaj. Ima nešto što mislim da bi bio red da prije uradiš. Ako sada odeš unutra, htjet ćeš je grliti, pričati s njom, ljubiti se!

DEMIFONT: (*samodopadno*): U dušu me poznaješ! Znaš ti što kanim napraviti!

LIZIMAH: Loše ćeš uraditi.

DEMIFONT: Kad čovjek voli...

⁴ Grčko Πασυκόμψη može značiti troje, sve podjednako pohvalno: 1) „među svima lijepa“; 2) „svime urešena“; 3) „u svemu lijepa“.

LIZIMAH: Još gore! Ti ćeš, prčevino stara, sa smradnim zadahom od prazna želuca, curu ljubiti? Zar da je već odlaskom natjeraš na bljuvanje? (*Ironično.*) Čim mi o tome pričaš, odmah shvatim da si zaljubljen!

DEMIFONT: A da napravim samo ovo, ako se slažeš: dograbit ćemo kakva kuhara da nam tu, u tvojoj kući, kuha od ručka do večere.

LIZIMAH: E, s tim se slažem! Sad govoriš pametno i ljubavnički!

DEMIFONT: Što čekamo? Zašto ne odemo i ne nabavimo što nam treba za lijep provod?

LIZIMAH: Evo me, idem s tobom! Ali bogme, ako si pametan, naći ćeš mjesto za nju. Neće ona ostati kod mene dulje nego danas, boga mi moga! Strah me žene, da je ne zatekne ovdje ako se sutra vrati sa sela.

DEMIFONT: Stvar je dogovorena — za mnom! (*Odlaze.*)

Četvrti prizor. Harin. Eutih.

HARIN: (*patetično*): Pa zar ja nisam bijednik kad nigdje ne mogu otpočiniti? Ako sam kod kuće, misli su mi napolju, ako sam napolju, misli su mi kod kuće. Takav mi požar u grudima i u srcu potpaljuje ljubavl! Kad me suze iz očiju ne bi štatile, glava bi mi sigurno već gorjela! Nadu imam, ali sam život ispustio: ne znam hoće li mi se vratiti ili ne! Ako me otac zgnječi kao što je rekao, ode moj život u progonstvo, ali ako prijatelj učini što je obećao, život ostaje uza me! Nego, da je Eutiha kostobolja u obje noge udarila, već je morao stići iz luke! Najveća mu je mana upravo to što je s obzirom na raspoloženje mogega srca previše spor! (*Gleda niz ulicu.*) A taj čovjek kojeg vidim da trči — je li to on? On glavom! Poći ću prema njemu! Ali zašto zastaje? Joj, gotov sam! Nikako mi se ne sviđa izraz njegova lica! Tužno korača... Grudi mi gore — u potpunoj sam nedoumici! Klima glavom. Eutiše!

EUTIH: Zdravo, Harine!

HARIN: Prije nego dođeš do daha, reci samo jednu jedinu riječ: gdje sam? S ovu stranu ili među pokojnicima?

EUTIH: Ni među pokojnicima, ni s ovu stranu.

HARIN: (*ushičeno*): Živ sam i zdrav, stekao sam besmrtnost! Kupio ju je, pošteno je nasamarilo oca! On je najsposobniji čovjek na svijetu! Reci mi, molim te — ako nisam ni s ovu stranu ni u podzemlju — gdje sam onda?

EUTIH: Nigdje pod milim bogom.

HARIN: Propao sam. Ta me izjava usmrtila.

EUTIH: Zgade ti se riječi, kad se nadugo i naširoko govori umjesto da se radi.

HARIN: Prijedi na stvar, što god bilo!

EUTIH: Kao prvo — propali smo!

HARIN: A da mi javiš o nečemu što ne znam?

EUTIH: Cura se udaljila od tebe.

HARIN: Za ovo, Eutiše, zaslužuješ smrtnu kaznu!

EUTIH: Zašto?

HARIN: Jer svoga vršnjaka i prijatelja, slobodna građanina ... ubijaš!

EUTIH: Ne dali bogovi!

HARIN: Mač si mi u grlo zarinuo. Evo na, sad ću pasti!

EUTIH: Molim te, nemoj klonuti duhom, pobogu!

HARIN: Nemam čime klonuti. Hajde, govori, koja je druga loša vijest? Za kog su je kupili?

EUTIH: Ne znam. Kad sam došao u luku, već su je prepisali i odveli!

HARIN: Jao meni, jao! Stalno me na živoj vatri pališ! Nastavi samo krvniče, mrcvari me, kad si ionako već počeo!

EUTIH: Nisi ti danas bio na većim mukama od mene!

HARIN: Reci, tko ju je kupio!

EUTIH: Ne znam, bogami.

HARIN: Eto, to znači nekome pomoći! Čestita li prijatelja!

EUTIH: A što bi ti da ja radim?

HARIN: Isto ono što vidiš da ja radim — da umreš! Nisi se propitao kako je izgledao kupac i može li joj se na taj način ući u trag? O joj, jadan li sam!

EUTIH: Prestani cmizdriti. To je jedino što sada radiš. Što sam uradio?

HARIN: Upropastio si i mene i moje povjerenje u tebe!

EUTIH: Bogovi znaju da u svemu tome nema nikakve moje pogreške!

HARIN: Bravo, izvrsno! Za svjedoke zazivaš bogove kojih ovdje nema. Pa kako da ti vjerujem?

EUTIH: Do tebe je da vjeruješ, do mene je da kažem!

HARIN: Za to si dovitljiv, da odvratiš jednakom mjerom! A za ono što ti se povjeri — šepav, ćorav, kljast i blesav! Obećao si mi da ćeš nasamariti moga oca! Povjervovao sam da pametnu čovjeku dajem stvar u ruke, a kad tamo — dao sam je u ruke najvećem tikvanu!

EUTIH: A što je trebalo da radim?

HARIN: Što je trebalo da radiš? Mene pitaš? Trebalo je da istražiš, da se propitaš tko je i odakle je, iz koje obitelji, domaći čovjek ili stranac...

EUTIH: Pričali su da je atički građanin.

HARIN: Mogao si barem saznati gdje stanuje, kad već ne znaš kako se zove!

EUTIH: Svi su tvrdili da ne znaju.

HARIN: Mogao si se barem raspitati kako izgleda.

EUTIH: I jesam!

HARIN: Pa dobro, što su ljudi rekli, kako izgleda?

EUTIH: Reći ću ti: sijed, krivonog, trbonja, debelih usana, zdepast, crnkastih očiju, ovješanih obraza, ravnih tabana...

HARIN: To o čemu mi pričaš nije čovjek nego skladište nesreće! Možeš li mi što-god drugo o njemu reći?

EUTIH: To je sve što znam!

HARIN: A jest, bogami, taj čovjek ovješanih obraza priredio za me bezobraznu nevolju! Ne mogu izdržati, nema sumnje, moram u izgnanstvo! Nego mislim: u koju bi državu najbolje bilo da odem: Megara? Eretrija? Korint? Halkida? Kreta? Cipar? Sikion? Knid? Zakint? Lezb? Beotija?

EUTIH: Zašto ti to pada na pamet?

HARIN: Zato jer me ljubav mučil!

EUTIH: Ali pogledaj! Ako dođeš onamo kamo sada namjeravaš otići, slučajno se ondje zaljubiš i ne udovoljiš svojoj želji — zar ćeš i odanle u izgnanstvo, pa onda i iz sljedećeg mjesta — ako ti se desi ista stvar? Gdje će završiti tvoje izgnaništvo, gdje će biti kraj tvojem bježanju? Koja će domovina ili kuća trajno biti tvoja? Reci! Hajde, ako sad odeš iz ovog grada, misliš li da ćeš ovdje ostaviti i svoju zaljubljenost? Ako si u srcu uvjeren da će biti tako i ako si siguran — koliko je već moguće biti siguran — koliko li je bolje da odeš nekamo na selo, da ondje boraviš i da ondje živiš, sve dok te ne napuste ljubav i žudnja za njom?

HARIN: Rekao si svoje?

EUTIH: Jesam.

HARIN: Uzalud si rekao. (*Patetično.*) Moja je neopoziva odluka da odem kući, pozdravim svoga oca i majku i da potom potajno napustim ovu svoju rodnu grudu — ili smislim neki drugi plan! (*Odlazi prema Demifontovoj kući.*)

EUTIH: Kako li se samo naglo pobrao i otišao! O, jao, jedna li mene, ako on ode, svi će reći da je do toga došlo zbog moje nemarnosti! Nema druge, treba narediti svim teklićima, koliko ih se god može unajmiti, da tragaju za njim i da ga nađu! Zatim ću smjesta do pretora, zamolit ću ga da mi za svaki dio grada da de redare. Vidim da mi ništa drugo nije preostalo! (*Odlazi.*)

ČETVRTI ČIN

Prvi prizor. Doripa. Sira.

DORIPA: Budući da mi je na selo stigla vijest od muža da on na selo neće doći, napravila sam što sam i zamislila i došla natrag, da odem ja do njega kad on neće do mene (*Osvrće se.*) Nego vidim da me naša stara Sira ne slijedi! A, eno je, stiže napokon! (*Ljutito.*) Zašto ne ideš brže?

SIRA: Ne mogu, pobogu, kad nosim toliki teret!

DORIPA: Kakav teret?

SIRA: Osamdeset i četiri godine, i povrh toga robovanje, znoj i žed! A pritište me i to što nosim na sebi!

DORIPA: Daj štogod da prinesem, ovdje na susjedovu žrtveniku! Hajde, daj tu lovorovu grančicu! I hajde u kuću!

SIRA: Idem. (*Odlazi.*)

DORIPA: Apolone, molim te, budi milostiv, daj mir, sreću i zdravlje našoj obitelji i blagonaklonom milostivošću poštedi moga sina!

SIRA: (*vraća se iz kuće*): Propala sam! Gotova sam! Jao meni sirotici!

DORIPA: Jesi li ti pri zdravoj, molim te ko boga? Zašto urlaš?

SIRA: Doripa, draga moja Doripa!

DORIPA: Zašto vičeš, molim te ko boga?

SIRA: Unutra je, u kući, neka ženal

DORIPA: Što? Žena?

SIRA: Ženal Kurva.

DORIPA: Što? Ozbiljno?

SIRA: Pametna si ti bila i prepametna, kad nisi ostala na selu! Zadnja bi budala mogla shvatiti da on nije ovdje tek tako ostao! Očito je da je ona ljubavnica tvoga predivnog supruga!

SIRA: Pođi amo za mnom, Junono moja draga, da vidiš svoju suparnicu Alkmenu!⁵

DORIPA: I idem, bogami, onamo — što brže mogu! (*Odlaze.*)

Drugi prizor. Lizimah.

LIZIMAH: (*vraća se s trga gdje je unajmio kuhara*): Zar je malena nesreća što je Demifont zaljubljen nego se još povrh toga mora razbacivati s novcem? Da je deset najuglednijih ljudi pozvao na objed, previše je hrane kupio! A kako je kuhare bodrio, kao što zapovjednik broda bodri svoje veslače! Ja sam unajmio kuhara. Samo se čudim da ne dolazi kako sam mu naredio. Ali tko to izlazi iz naše kuće? Vrata se otvaraju! (*Povlači se unazad.*)

Treći prizor. Doripa. Lizimah

DORIPA: Niti je bilo niti će biti žene jadrnije od mene, kad sam se za takva čovjeka udalal! Joj, jedna li sam! Evo na! Kakvu čovjeku povjeriš sebe i sve što imaš! Evo na, komu sam donijela deset talenata kao miraz! Da to moram vidjeti, da takve uvrede moram podnositi!

LIZIMAH: (*na stranu*): Gotov sam, boga mi mogal! Žena mi se vratila sa sela! Sigurno je vidjela onu curu u kući! Ne mogu odavle čuti što govori, prići ću bliže.

DORIPA: Jao, jedna li sam!

LIZIMAH: (*na stranu*): Ne, ne, ja sam jadan!

DORIPA: Propala sam!

LIZIMAH: (*na stranu*): Ja sam, jadnik, propao, ja — boga mi moga! Vidjela ju je! Da te svi bogovi satru, Demifonte!

DORIPA: To je razlog zbog kojega moj muž nije htio otići na selo!

LIZIMAH: (*na stranu*): Što sad mogu uraditi nego da joj priđem i oslovim je? (*Glasno.*) Muž pozdravlja svoju ženicu. Seoska čeljad postala gradskom, ha?

DORIPA: Čestitija je ta čeljad nego ona koja ne želi da bude seoska!

LIZIMAH: Je li što zgriješila seoska čeljad?

DORIPA: Manje, bogme, nego gradska... i mnogo manje neprilika traže.

LIZIMAH: A što je gradska čeljad zgriješila? Reci mi, bogamu, hoću znati!

DORIPA: Znaš ti dobro, a mene tjeraš da kažem! Čija je ta žena unutra?

⁵ Alkmena je žena Amfitrionova koja je Zeusu (Jupiteru), mužu Here (Junone), rodila Herakla (Herkula).

LIZIMAH: (*oklijevajući*): Vidjela si je?
 DORIPA: Jesam!
 LIZIMAH: I pitaš čija je?
 DORIPA: Svejedno ću doznati!
 LIZIMAH: Hoćeš da ti kažem čija je? Ona je ... ona je, bogamu... (*na stranu*)...
 Joj meni, ne znam što da kažem!
 DORIPA: Na mucu si!
 LIZIMAH: (*na stranu*): Nitko na većoj nije bio!
 DORIPA: Zašto ne kažeš?
 LIZIMAH: Kad bih mogao...
 DORIPA: Već si morao reći.
 LIZIMAH: Ne mogu kad si tako navalila. Napala si me kao da sam nešto skrivio!
 DORIPA: (*podrugljivo*): Znam ja, nedužan si ti!
 LIZIMAH: (*svečano*): To slobodno možeš reći!
 DORIPA: Reci onda!
 LIZIMAH: Reci ću.
 DORIPA: Pa reci napokon!
 LIZIMAH: Ona je... hoćeš da ti i ime kažem?
 DORIPA: Gluposti! Zatekla sam te u očitom prijestupu!
 LIZIMAH: Kojem prijestupu? Onda je ... ona djevojka...
 DORIPA: Tko je ona?
 LIZIMAH: Ona...
 DORIPA: Čija je?
 LIZIMAH: Evo ... (*oklijeva*)... kad ne bi trebalo, ne bih ti rekao...
 DORIPA: Ne znaš tko je ona?
 LIZIMAH: (*dosjetio se, nespreno*) A ne, znam sada! Izabran sam za suca u njezini slučaju!
 DORIPA: Za suca? A, sad znam — pozvao si je k sebi da te savjetuje!
 LIZIMAH: Nije tako — povjerenja mi je na čuvanje do presude.
 DORIPA: Shvaćam!
 LIZIMAH: Nije ništa od onoga, bogami...
 DORIPA: Prebrzo se opravdavaš!
 LIZIMAH: (*na stranu*): Previše sam posla na se natovario! E, zbilja sam na mucu!

Četvrti prizor. Kuhar. Lizimah. Doripa. Sira.

KUHAR: (*dolazi zajedno s pomoćnicima*): Dajte, požurite se, moram skuhati večeru za starog ljubavnika. Ali, kad malo razmislim — za sebe je zapravo moramo skuhati, a ne za čovjeka koji nas je unajmio. Jer onaj koji ljubi, ako ima ono što ljubi, hrana mu je da gleda, grli, ljubi, razgovara — mi ćemo se, uvjeren sam, krcati vratiti kući! (*Pratnji*.) Pođite ovuda! (*Opazi Lizimaha*). Ah, eno staroga koji nas je unajmio!
 LIZIMAH: (*na stranu*): Evo na, propao sam!
 KUHAR: Stigli smo!

LIZIMAH: (*tiho*): Odlazi!
 KUHAR: Što? Da odemo?
 LIZIMAH: Pst! Odlazi!
 KUHAR: Nećete večerati?
 LIZIMAH: Već smo se nasitili!
 KUHAR: Ali...
 LIZIMAH: Gotov sam!
 DORIPA: (*Lizimahu, pokazujući na kuharovu pranju*): A je li, zar su stranke koje su te izabrale za suca naredile i to da se sve ovo pred tebe donese?
 KUHAR: (*Lizimahu, gledajući Doripu*): To je ona tvoja cura za koju si mi maločas, kad si nabavljao, rekao da je voliš?
 LIZIMAH: Šuti!
 KUHAR: Dosta dobar komad, samo je malo stara, bogamu!
 LIZIMAH: Bježi! Smjesta!
 KUHAR: Pa nije loša...
 LIZIMAH: Ali si ti loš!
 KUHAR: (*ogledava je*): Bogati, bit će da je dobra kad se s njom prilegne?
 LIZIMAH: Bježi! (*Glasno*.) Nisam ja taj koji te malo prije unajmio!
 KUHAR: Ma ti glavom, bogamu!
 LIZIMAH: Jao meni, jadan li sam!
 KUHAR: I žena ti je na selu. Maločas si rekao da je mrziš kao gujul!
 LIZIMAH: Ja sam to tebi rekao?
 KUHAR: Meni, boga mi moga!
 LIZIMAH: Dobri mi Jupiter pomogao, ženo — nikad to nisam rekao!
 DORIPA: Kako možeš poricati? Po ovom je jasno da me mrziš!
 LIZIMAH: Poričem, nego što!
 KUHAR: Ne, ne, nije rekao da mrzi tebe nego svoju ženu! Rekao je da mu je žena na selu.
 LIZIMAH: (*očajno, tiho*): Ovo je moja žena! Zašto me mučiš?
 KUHAR: Zato jer kažeš da me ne poznaješ. Osim ako se ne bojiš ove...
 LIZIMAH: (*Doripi, umilno*): Pametno radim, jer je ona moja jedina...
 KUHAR: Hoćeš da vidiš što mogu?
 LIZIMAH: Neću!
 KUHAR: Onda me isplati!
 LIZIMAH: Dođi sutra i dobit ćeš! A sad odlazi!
 DORIPA: Jao meni, jadna li sam!
 KUHAR: (*pratnji*) Zašto stojimo ovdje? Idemo odavle! (*Lizimahu*.) Ako ti se desila neka nezgoda — nije moja krivnja.
 LIZIMAH: (*na rubu strpljenja*): Pa ti mi, bijedniku, dušu vadiš!
 KUHAR: Sad znam što hoćeš: hoćeš da odem odavle!
 LIZIMAH: Da, hoću, rekao sam ti!
 KUHAR: Dobro. Daj drahmu, pa će se ići.
 LIZIMAH: Dat će se.
 KUHAR: Onda budi dobar i reci da mi se da! (*Pokazuje na pranju*.) Može mi se dati dok oni odlože stvari!
 LIZIMAH: Bježi! I prestani me mučiti, ako je moguće!

KUHAR: (*pratnji*): Dajte, stavite stvari ovamo, pred noge staroga. Poslat ću nekoga ili odmah ili sutra da donese ove posude od tebe! (*Pratnji.*) Za mnom! (*Odlaze.*)

LIZIMAH: (*Doripi, zbunjeno*): Možda ti je čudan taj kuhar ... zašto je došao ovamo i sve ovo donio ... Reći ću ti ... o čemu se radi.

DORIPA: Ne, nije mi čudno da ti praviš štetu ili sramotu! Samo, bogami, ipak neću dopustiti da živim u tako lošem braku i da se u moju kuću dovode kurve! (*Doziva u kuću.*) Siro! Hajde, pozovi u moje ime mog oca, neka dođe smjesta ovamo, zajedno s tobom!

SIRA (*izlazi iz kuće*): Hoću. (*Odlazi.*)

LIZIMAH: Molim te ko boga, ženo, ne znaš što je posrijedi! Najsvetanije ću se zakleti da nisam s njom nikad ništa... (*Osvrće se.*) Zar je Sira već otišla? Propao sam, boga mi moga! (*Odlazi i Doripa.*) Evo na, sad je i ova otišla! Jao meni, jadan li sam! (*Okreće se prema Demifontovoj kući.*) A tebe, susjede, ubili bogovi i božice, zajedno s tvojom ljubavnicom i ljubakanjem! Krajnja je sramota kako mi je natovarilo sumnju na leđa i pribavio neprijatelja u kući! A žena mi je vrlo oštra narav! Otići ću na trg i reći Demifontu da ću tu njegovu zgrabiti za kose i izvući na ulicu ako je ne odvede iz ove kuće — kamo god hoće! (*Odlazi, pa zastajkuje videći košare koje je ostavio kuhar.*) Ženo, hej, ženo! Makar se ljutila na mene, ako si pametna, poslat ćeš nekoga da unese ovo u kuću! Dobro će nam doći da pripremimo večeru. (*Odlazi.*)

64

Peti prizor. Sira. Eutih.

SIRA: Gospodarica me poslala svome ocu, ali njega nema kod kuće. Rekli su da je otišao na selo. Idem u kuću da javim. (*Odlazi u kuću. Dolazi Eutih.*)

EUTIH: Umorio sam se njuškajući po cijelom gradu, a baš ništa nisam doznao o toj ženi. Ali majka se vratila sa sela — eno vidim Siru gdje stoji pred kućom. Siro!

SIRA: Tko me to zove?

EUTIH: Tvoj gospodar i gojenac.

SIRA: Zdravo, gojenče moj dragi!

EUTIH: Majka se već vratila sa sela? (*Nestrpljivo.*) Odgovori mi!

SIRA: Na najveću sreću svoju i obitelji!

EUTIH: O čemu je riječ?

SIRA: Tvoj predivni otac doveo je ljubavnicu u kuću.

EUTIH: Što?

SIRA: Majka se vratila sa sela i zatekla je u kući.

EUTIH: Bogami, nisam mislio da se otac bavi takvim stvarima! Je li ta žena još unutra?

SIRA: Jest.

EUTIH: Podi sa mnom! (*Odlazi žurno u kuću. Sira ga ne može slijediti.*)

Šesti prizor. Sira.

SIRA: Zakon po kojem žive sirotice žene zbilja je nemilosrdan, mnogo nepravedniji od muškoga: ako muž krišom od žene dovede kurvu i žena za to sazna, mužu se ništa ne događa! A ako žena krišom od muža izađe iz kuće, eto povoda da je otjera od sebe! Eh, kad bi i za muža vrijedio zakon kao i za ženu! Žena — čestita žena — zadovoljna je jednim mužem, pa zašto i muž ne bi bio zadovoljan jednom ženom? Ja bih, bogami, ovako napravila: kad bi se i muževi, ako koji krišom od žene dovede kurvu, kažnjavali onako kao što se tjeraju žene koje nešto zgriješe, više bi bilo muževa bez žena nego što je sada žena bez muževa! (*Odlazi u kuću.*)

PETI ČIN

Prvi prizor. Harin.

HARIN: (*izlazi iz očeve kuće*): Donji i gornji praže, zdravo i zbogom u isti mah!⁶ Danas zadnji put kročim ovom nogom iz očinskoga domal Koristio sam, uživao, nastavao, pazio ovu kuću — a sad mi je sve to uništeno, upropašteno, otuđen! Sa mnom je svršen! Penati mojih roditelja, obiteljski oče Lare, vama na brigu povjeravam da valjano pazite na imetak roditelja! Ja ću za se potražiti druge penate, drugog Laru, drugi grad, drugu državu! Ogadili su mi se Atičani! Ta ondje gdje se pokvareni običaji iz dana u dan šire, gdje ne možeš razaznati tko je prijatelj a tko hulja, gdje ti otimaju ono za čim tvoje srce najviše žudi — takva država ne bi bila poželjna ni kad bi ti u njoj udijelili kraljevsku vlast!

Drugi prizor. Eutih. Harin.

EUTIH: (*ne vidi Harina*): Ti, Srećo, koja svračaš pogled i na bogove i na ljude, a ljudima si istodobno i gospodarica, ispunila si mi žudenu žudnju i stoga ti hvala! Ima li toga boga koji bi se sada mogao radovati onako kako se ja radujem? Ono što sam tražio bilo je u mojoj kući! Šest sam prijatelja pronašao: život, prijateljstvo, državu, radost, veselje, šalu i istodobno sam njihovim pronalaženjem odbio najodbojnije stvari — srdžbu, neprijateljstvo, tugu, suze, izgnanstvo, bijedu, samoću, ludost, propast i tvrdoglavost. Bogovi, dajte mi, molim vas, da ga brzo nađem!

⁶ Nad nadvratkom i pragom bdije bog *Limentinus* (od lat. *limen* = prag); motiv je izrazito tre-gički obojen.

65

HARIN: (*publici, ne opažajući Eutiha*): Kao što vidite, sam sam sebi pratilac, sluga, konj, konjušar i štitonoša, sam sam sebi zapovjednik i sam svoj podanik i sam sebi nosim sve što mi treba. Kupidone, kolika je tvoja moć: svojim djelima u svakom lako budiš nadu, pa potom začas u istom čovjeku nadu pretvaraš u beznađe.

EUTIH: Razmišljam kamo bih mogao otrčati da ga potražim.

HARIN: Sigurno je da je neću prestati tražiti, u koji je god kutak svijeta odveli! Nijedna me rijeka neće spriječiti, ni planina, čak ni more, ni žega, ni studeni se ne bojim, ni vjetra, ni tuče. Izdržat ću kišu, podnijet ću napor, sunce, žed! Neću popustiti, neću se smiriti ni noću ni danju — neću uistinu — prije no što pronađem svoju dragu — ili smrt!

EUTIH: (*osluškuje*): Neki je glas dopro do mene.

HARIN: Zazivam vas, cestovni Lari: pazite dobro na mene!

EUTIH: Jupiteru! Ta nije li ono ondje Harin?

HARIN: Sugrađani, ostajte zdravo!

EUTIH: Stani smjesta, Harine!

HARIN: (*ne osvrćući se*): Tko me doziva?

EUTIH: Nada, Spas, Pobjeda!

HARIN: (*još se ne osvrće*): Što hoćete od mene?

EUTIH: Da idemo s tobom!

HARIN: Drugoga pratioca potražite! Ne puštaju me ovi pratioci koji me drže!

EUTIH: A tko su oni?

HARIN: Briga, bijeda, jad, suze, jadikovke!

EUTIH: Odbaci te pratiocce, osvrni se ovamo i vrati se!

HARIN: (*kreće dalje*): Ako hoćeš sa mnom raspredati pođi za mnom!

EUTIH: Smjesta da si stao!

HARIN: Zlu stvar činiš kad me zadržavaš. Sunce zalazi.

EUTIH: Bolje bi napravio kad bi na ovu stranu požurio tako kao što žuriš na onu. Na ovoj je strani povoljan vjetar, hajde, okreni jedro! Ovdje je vedri zapadnjak, ondje kišni južnjak; prvi pravi bonacu, drugi svakojake valove skuplja. Iskrcaj se ovdje na obalu, Harine! Zar ne gledaš preda se, kakav te crn oblak i kiša čekaju? Pogledaj nalijevo — kako je nebo puno sjaja i kako ti bogovi naređuju da tamo skreneš!

HARIN: (*oklijevajući*): Pobudio je u meni bogobožnost. Vratit ću se.

EUTIH: Pametno! (*Prilazi mu.*) O, Harine, korakni i ti meni ususret, priđi, pruži mi ruku!

HARIN: Primi je! Držiš je?

EUTIH: Držim!

HARIN: Drži!

EUTIH: Kamo si se zaputio?

HARIN: U izgnanstvo.

EUTIH: I što bi tamo radio?

HARIN: Što već siromah radi.

EUTIH: Ne boj se, vratit ću ja tebi tvoju nekadašnju radost! Čut ćeš ono što najviše želiš čuti i što će te razveseliti! Ne miči se! Dolazim kao prijatelj, u najboljoj namjeri! Tvoja djevojka...

HARIN: Što je s njom?

EUTIH: Ja znam gdje je!

HARIN: Jel' ti, molim te ko boga?

EUTIH: Živa i zdrava!

HARIN: Zdrava? Gdje?

EUTIH: Ja znam!

HARIN: Volio bih da ja znam!

EUTIH: Smiri se, ako je moguće.

HARIN: A što ako sam uzbuđen?

EUTIH: Ja ću ti dati smirenost i spokoj — ne boj se!

HARIN: Molim te ko boga, reci brzo gdje je! Gdje si je vidio? Zašto šutiš? Reci mi!

Ubijaš me siromaha svojom šutnjom!

EUTIH: Nije daleko od nas! (*Gleda prema svojoj kući.*)

HARIN: (*ne razumije*): Pa zašto mi je ne pokažeš, ako je vidiš?

EUTIH: Bogamu, sad je ne vidim, a maločas sam je vidio!

HARIN: Zašto i meni ne daš da je vidim?

EUTIH: Uskoro!

HARIN: Dugo je to za zaljubljena čovjeka!

EUTIH: Još si u strahu? Sve ću ti kazati! Nema čovjeka na svijetu koji bi mi bio veći prijatelj no što je taj koji nju drži, i nema takva kojemu bih s više razloga bio sklon!

HARIN: Za nj me nije briga — o njoj se raspitujem!

EUTIH: Pa da ti onda o njoj i kažem. Maločas sam zaboravio da ti kažem gdje je!

HARIN: (*na rubu očaja*): Pa reci napokon: gdje je?

EUTIH: U našoj kući!

HARIN: Čestite li kuće — ako govoriš istinu! I mislim da je lijepo građena. Ali kako da ja u to vjerujem? Jesi li je sam vidio ili govoriš ono što si čuo?

EUTIH: Sam sam je vidio!

HARIN: Tko ju je doveo do vas?

EUTIH: Ma što ti pitaš!

HARIN: Imaš pravo!

EUTIH: Tebe, Harine, baš ničega nije stid! Što te se tiče s kim je došla?

HARIN: Samo da je tamo!

EUTIH: To sigurno jest!

HARIN: Za tu vijest poželi sebi što god hoćeš!

EUTIH: I što ako doista zaželim?

HARIN: (*uz smijeh*): Pomoli se bogovima da ti ispune želju!

EUTIH: Rugaš mi se!

HARIN: Sve će biti u najboljem redu, samo da je vidim! (*Svlači svoj putni ogrtač.*)

Nego da ja odbacim ovaj svoj ukras! (*Viče prema očevoj kući.*) Hej, dajte, neka netko iziđe napolje i donese mi ogrtač!

EUTIH: Eh, sad mi se sviđaš! (*Dolazi rob noseći gradski ogrtač.*)

HARIN: (*uzima od roba gradski ogrtač*): U pravi čas, momčel! (*Daje mu putni ogrtač.*) Uzmi ovaj ogrtač i ne miči se s ovog mjesta — da nastavim putovanje koje sam započeo, ako ove vijesti nisu istinite!

EUTIH: Ne vjeruješ mi?

HARIN: Vjerujem sve što mi kažeš! Zašto me ne odvedeš unutra do nje, da je vidim?

EUTIH: Pričekaj malo.

HARIN: Zašto da čekam?

EUTIH: Nije vrijeme da se ide unutra.

HARIN: Ubijaš me!

EUTIH: Zasad, velim ti, nije potrebno da odlaziš unutra!

HARIN: A zašto? Reci mi!

EUTIH: Zauzeta je!

HARIN: Čime?

EUTIH: Tako, nije joj zgodno.

HARIN: Tako, je li? Nije joj zgodno — njoj, koja me voli i kojoj ja uzvraćam ljubav? (*Pokazuje na Eutiha.*) Ovaj pravi budalu od mene na sve mile načine, a ja sam još ljudi kad mu vjerujem! Zadržava me. (*Robu.*) Uzet ću ponovno svoj putni ogrtač.

EUTIH: Čekaj malo! Slušaj što ću ti reći.

HARIN: (*skida gradski ogrtač i pruža ga robu*): Uzmi, momče, molim te ovaj ogrtač!

EUTIH: Majka se silno razljutila na oca jer je njoj naočigled doveo kurvu u kuću — dok je ona bila na selu. Ona vjeruje da mu je ta cura ljubavnica.

HARIN: (*uzima od roba razne dijelove odjeće i opreme*): Ah, evo opasača!

EUTIH: I sad unutra istražuje što je na stvari.

HARIN: (*nastavlja s pripremama za put*): Tako ... Mač mi je u ruci.

EUTIH: Ako te sad odvedem unutra...

HARIN: Evo, uzimam ulje za noge — i odlazim odavle! (*Kreće.*)

EUTIH: Čekaj, Harine, čekaj!

HARIN: Varaš se — meni ne možeš podvaliti!

EUTIH: Nije mi ni namjera, bogami!

HARIN: Zašto mi onda ne dopuštaš da odem na put?

EUTIH: Ne dopuštam ti?

HARIN: Sam sebe zadržavam! Ti, momče, odlazi brzo odavle! (*Rob odlazi. Pate-tično.*) Popeo sam se na kola, već držim uzde u svojim rukama!

EUTIH: Ti nisi pri zdravoj!

HARIN: O, noge moje, što se smjesta ne bacite u trk prema Cipru, kad mi ionako otac sprema izgnanstvo!

EUTIH: Ti si lud! Ne govori tako, molim te!

HARIN: Odlučio sam da ustrajem. Neću žaliti truda da pronađem gdje je!

EUTIH: Ta kod kuće je!

HARIN: (*gledaocima, pokazujući na Eutiha*): To što je rekao je laž!

EUTIH: Ma istinu sam ti rekao!

HARIN: (*zaneseno*): Već sam stigao na Cipar.

EUTIH: (*kreće prema svojoj kući da ipak uvodolji Harinu*): Pođi radije za mnom da vidiš svoju čežnju!

HARIN: Propitivao sam se za nju i nisam je našao.

EUTIH: Neću se obzirati na majčin bijes...

HARIN: A ja nastavljam svoje putovanje i potragu. Sad sam stigao u Halkidu. Vi-

dim tamo svoga domaćina sa Zakinta. Govorim mu zašto sam došao onamo. Pitam ga tko ju je odveo, da li je čuo ondje tko joj je gospodar.

EUTIH: A da prestaneš s tim glupostima i odeš sa mnom unutra?

HARIN: (*nastavlja zaneseno*): Moj domaćin odgovara da na Zakintu smokve nisu loše...

EUTIH: I nimalo ne laže!

HARIN: A za moju djevojku misli da je čuo kako je ovdje, u Ateni.

EUTIH: Taj se Zakinta je pravi Kalhant!⁷

HARIN: Ukravam se na brod, smjesta krećem odavle. Već sam kod kuće, vratio sam se iz izgnanstva. (*Okreće se prema Eutihi.*) Zdravo, Eutiše, prijatelju moj dragi! Kako si? Kako moji roditelji? Jesu li mi zdravi otac i majka? Lijepo od tebe što me pozivaš, vrlo ljubazne riječi. Sutra kod tebe, danas u mojoj kući! Takav je red, tako treba biti!

EUTIH: Ajme meni, kakve sanjarije! Ovaj čovjek nije zdrav!

HARIN: Zašto se onda kao prijatelj ne požuriš da me liječiš?

EUTIH: Pođi za mnom! (*Kreće prema očevoj kući.*)

HARIN: Dolazim!

EUTIH: Polako, zaboga, zdrobit ćeš mi pete! (*Zastaje.*) Čuješ li?

HARIN: Čuo sam.

EUTIH: (*ne pušta Harina u kuću*): Hoću da mi se otac i majka pomire. Ona je sada bijesna...

HARIN: (*nestrpljivo*): Hajde, kreni!

EUTIH: ... zbog te djevojke.

HARIN: Hajde, kreni!

EUTIH: Pa se pobrini ...

HARIN: Ma hajde, kreni napokon! Napraviti ću ja da ona prema njemu bude tako blagonaklona kao što je Junona prema Jupiteru — onda kad jest blagonaklona. (*Ulaze u kuću.*)

Treći prizor. Demifont. Lizimah.

DEMIFONT: Kao da ti nikad nisi napravio nešto slično!

LIZIMAH: Nikad, bogami! Pazio sam se da nešto ne napravim! Jadnik, jedva sam živ! Zbog nje mi je žena sva uskipjela.

DEMIFONT: Ja ću te opravdati, pa će se prestati ljutiti.

LIZIMAH: Pođi za mnom! (*Kreće, pa zastaje.*) Ali eno, vidim sina gdje izlazi!

Četvrti prizor. Eutih. Lizimah. Demifont.

EUTIH: (*na vratima, govori ukućanima*): Idem po oca, neka sazna da se majka ne ljuti više na njega! Začas se vraćam!

⁷ Kalhant je glasoviti grčki vrah iz vremena trojanskoga rata.

LIZIMAH (*na stranu*): Početak mi se sviđa! (*Glasno.*) Kako ide? Kako si, Eutiše?

EUTIH (*opaža ih*): Obojica dolazite u najpogodniji čas!

LIZIMAH: Što je na stvari?

EUTIH: Tvoja je žena mirna i smirena. Sad dajte desnice ovamo! (*Prima ih za ruke.*)

LIZIMAH: Bogovi paze na mene!

EUTIH (*Demifontu*): A tebi poručujem da nemaš više nikakve ljubavnice.

DEMIFONT: Bogovi te ubili! Što to, molim te, ima značiti?

EUTIH: Objasniti ću ti. Pazite dakle obojica!

DEMIFONT: Evo, obojica smo ti na raspolaganju!

EUTIH (*sentenciozno*): Ljudi koji su rođeni u čestitoj kući a imaju nečasnu narav vlastitom krivnjom postaju nečasni i obeščaćuju časnu kuću.

DEMIFONT: Istinu govori čovjek!

LIZIMAH: Tebi je govori!

EUTIH (*Demifontu*): I zbog toga je ta istina još istinitija! Pa nije baš bilo pravo i pošteno da ti u ovim godinama svom sinu, zaljubljenom momku, otimaš djevojku koju je vlastitim novcem kupio!

DEMIFONT: Što ne kažeš? Ona je Harinova djevojka?

EUTIH (*Lizimahu*): Kako se pokvarenjak pretvara!

DEMIFONT: Pa on mi je rekao da je sluškinja koju je kupio za majku ...

EUTIH: I zato si je dakle ti kupio, novopečeni ljubavniče, prastari dečkiću?

LIZIMAH (*Eutihu*): Odlično, bogami, samo nastavi, ja ću ti pomoći odavle, s druge strane. (*Obilazi Demifonta.*) Sasut ćemo obojica na njega rječnik kakav zaslužuje!

DEMIFONT (*na stranu*): Nigdje me nema!

LIZIMAH: Toliku je nepravdu nanio svom sinu — nedužnom!

EUTIH: I tog sam istog sina ja, bogamu, vratio kući kad je krenuo u izgnanstvo!

DEMIFONT: I otišao je?

LIZIMAH: Još se usuđuješ govoriti, strašilo! U toj bi dobi bio red da se suzdržiš od takvih stvari!

DEMIFONT: Priznajem, nema što, zgriješio sam!

EUTIH: Još se usuđuješ govoriti, strašilo! U toj bi dobi bio red da si daleko od takvih grijeha! Kao i u godišnjim dobima, tako i u različitoj životnoj dobi treba raditi različite stvari. Kad bi bilo pravo da se starci u staračkoj dobi kurvaju — gdje bi nam svršili državni poslovi?

DEMIFONT: Jao meni, jadniku! Propao sam!

LIZIMAH: Takvim se stvarima obično više bave momci.

DEMIFONT (*očajnički*): Za boga miloga, nosite je zajedno sa svim njezinim drangulijama!

EUTIH: Vрати mu je!

DEMIFONT: Neka je uzme, što se mene tiče može je imati koliko mu srce želi!

EUTIH: U pravi čas, bogami — drukčije ni ne možeš učiniti.

DEMIFONT: Neka me zbog ove nepravde kazne kako hoće, samo vas molim da me izmirite s njim, da se ne ljuti na mene! Ma bogamu, da sam znao, da mi je čak i u šali rekao kako je voli, nikad mu ne bih odveo djevojku u koju je zaljubljen! Eutiše, molim te, drug si mu: spasi me, pomoz mi! (*Lupa se o prsa.*) Vezži uza se ovog starca! Vidjet ćeš da dobročinstvo ne zaboravlja!

LIZIMAH (*Demifontu, podrugljivo*): Moli ga da ti oprost i grijeh — tebi i tvojoj mladosti!

DEMIFONT: Ne prestaješ, je li? Uh, nastavljaš bez milosti! Nadam se da ću i ja dočekati dan da ti vratim jednakom mjerom!

LIZIMAH: Ja sam se takvim stvarima već prestao baviti!

DEMIFONT: I ja ću od sada!

EUTIH: Slaba ti korist! Srce ti se već naviklo i ponovno će te odvući u takvo nešto!

DEMIFONT: Ko boga vas molim, prestanite već jednom! Prebijte me na mrtvo ime, ako želite!

LIZIMAH: Dobar prijedlog! Ali to će napraviti žena, kad sazna za sve ovo!

DEMIFONT: Nema potrebe da sazna!

EUTIH: Da? Hajde, neće saznati, ne boj se! Hajdemo unutra! Nije ovo mjesto zgodno da na njemu raspravljamo o tvojim podvizima i da nas prolaznici slušaju.

DEMIFONT: Dobar prijedlog, bogami! A time ćemo i komediju skratiti! Hajdemo!

EUTIH: Tvoj je sin ovdje kod nas!

DEMIFONT: Izvrsno! Ući ćemo u kuću onuda preko vrta!

LIZIMAH: Eutiše, prije nego opet zakoračim unutra, htio bih da se sredi još i ovo!

EUTIH: Što to?

LIZIMAH: Svatko gleda svoja posla. Reci mi — znaš li pouzdano da se tvoja majka ne ljuti na mene?

EUTIH: Znam!

LIZIMAH: Dobro razmisli!

EUTIH: Časna riječ!

LIZIMAH: Dobro, to mi je dovoljno! (*U strahu.*) Ali ... molim te, pobogu, razmisli još jednom!

EUTIH: Ne vjeruješ mi!

LIZIMAH: Ma vjerujem ti, ali se, siromah, ipak bojim.

DEMIFONT: Hajdemo unutra!

EUTIH: Ipak, prije nego odemo, mislim da moramo reći starcima kojeg se pravila trebaju držati i pridržavati. Ako saznamo da je neki šezdesetogodišnjak — oženjen, a bogami i neženja — sklon kurvanju, postupit ćemo prema sljedećem pravilu: smatrat ćemo da je malouman i pobrinut ćemo se, bogme, da rasipnik vlastita imetka doista padne u neimaštinu. Ubuduće neka nitko ne sprečava svoga mladog sina da ljubi i vodi kurve, samo neka to radi na fin način. Ako netko to bude sprečavao, više će neopazice izgubiti nego što bi izgubio da otvoreno dâ. Neka se starci od večeras drže toga pravila. Ostajte zdravo. A vi, mladići, ako vam se pravilo sviđa, red je, bogamu, da na račun staraca glasno zaplješćete!